

”לקחת חלק בסיפור המשותף”

פרופ' בנימין איש שלום משוחח עם נתן שרנסקי,
עם תום שירותו כיו”ר הסוכנות היהודית

שאלת יחסי ישראל ויהדות התפוצות עלתה בשנים האחרונות בחריפות רבה על סדר היום הציבורי שלנו. היא התחדדה בשל שורת אירועים הקשורים לסוגיית שוויון המעמד של הזרמים הליברליים במדינת ישראל, כמו ביטול מתווה הכותל, בעיית הגיור, שאלת ההכרה ברבני התנועות הליברליות ועוד. אך לאמיתו של דבר, נושאים אלה היו מאיץ ולא גורם. דומה שההיסטוריה של העם היהודי מאז הקמת המדינה מתנהלת בשני ערוצים מקבילים: זה שמתרחש במדינת ישראל וזה שמתנהל בקהילות היהודיות בתפוצות. קיימות זיקות מגוונות ביניהם אך בעיקרו של דבר הם נעים בכיוונים מנוגדים. חיי היהודים במדינות השונות, בישראל, בארצות הברית, באמריקה הלטינית, באירופה ובמדינות נוספות, מאופיינים בתנאי קיום פוליטיים, ביטחוניים וכלכליים שונים וכן בתרבות, בצרכים ובאינטרסים שונים בתכלית. מכאן מתפתחות גם תפיסות שונות על המציאות בכלל ועל המצוי והראוי בהתנהלותם של מדינת ישראל ושל היהודים בתפוצות בפרט. על כן, דומה שלמרות הבסיס המשותף המכונן את מערכות היחסים, הפער וההבדלים עמוקים במידה המסכנת את לכידות העם היהודי ואת המשך קיומו כקהילה לאומית אורגנית בעלת זהות משותפת. על רקע הדאגה המשותפת לעתיד העם היהודי ולרגל סיום שירותו כיו”ר הסוכנות היהודית, נפגשתי עם נתן שרנסקי במשרדי, לשיחה על הסוגיות שעל הפרק.

בני: “שלום נתן. דומה שמפרספקטיבה היסטורית רחבה, מבחינות רבות ועל פי מדדים מגוונים, העם היהודי מצוי כיום בשיא הצלחתו, בשיא גשוגו, בשיא מעמדו הבינלאומי, עוצמתו הפוליטית, הכלכלית והביטחונית. גם בהיבט התרבותי, במדע, במחקר, בתרבות וביצירה, אנו עדים לפריחה חסרת תקדים. יחד עם זאת, נראה שאנו ניצבים בפני איומים, בעיות ואתגרים מן החמורים שידענו לאורך ההיסטוריה, הן

בחזיתות חיצוניות והן בתוך העם היהודי פנימה. האם תוכל להצביע על מה שנראה בעיניך כאתגר המשמעותי ביותר של העם היהודי כיום?"

נתן: "כעם שמחולק באופן מובהק לשתי מחצות – מחצה היושבת בציון ומחצה היושבת שלא בציון – האתגר המרכזי הוא, כיצד אנחנו נשארים עם אחד המלוכד סביב סיפור אחד. כי בסופו של דבר, מהי ההרגשה שאתה חלק מעם? שיש לך סיפור משותף. זה האתגר הפנימי והגדול ביותר. מעבר לזה, יש לנו גם אתגר חיצוני – להבטיח את ביטחון מדינת ישראל ואת ביטחון הקהילות בתפוצות, ובוזו אני חושב שאנחנו יודעים לטפל וכאן אפשר להיות יותר אופטימיים.

אני אינני רואה ככישלונה של הציונות את העובדה שרק מחצית מהעם יושבת בישראל. להפך, טבעי מאוד בעיניי שאחרי אלפיים שנות גלות, חלקים של העם נמצאים במדינות אחרות ובתרבויות שונות. אך כל עוד הם מרגישים עצמם חלק מאותו סיפור וממשיכים בדרכם שלהם את הסיפור הזה, וכל עוד הם מבינים שהלב שלהם והמרכז שלהם וגם הזהות שלהם נמצאים במדינת ישראל ובארץ ישראל – אז זה בסדר. אני לא מסכים עם האמירה הפשטנית, שיהודים שאינם עולים לארץ הם יהודים פחות טובים ואינם חלק מהעם שלנו.

אבל צריך להיות ברור שכל מרכז מתמודד עם אתגרים אחרים ומפתח זהות נפרדת. האתגר העיקרי של המרכז היהודי בישראל הוא אתגר הביטחון והקיום, וזה מה שמאחד את היהודים שגרים פה והופך למרכיב מרכזי בזהות שלהם. לעומת זאת, האתגר המרכזי של היהודים החיים בתפוצות, גם באמריקה, הוא איך להיות מיעוט בעל זכויות, ולכן הנושא של ליברליזם וזכויות אדם הוא ההופך לחלק מרכזי בזהות שלהם. נוצרות כאן זהויות שונות שלפעמים מתנגשות זו בזו ולכן הקשר, או ההבנה בין שני חלקי העם – איך אנו ממשיכים את הסיפור יחד; מה באמת חשוב בשביל להישאר עם יהודי; ומה מגדיר אותנו – הם המפתח להמשך קיומנו כעם אחד. לצערי כיום, הפער בין שני המרכזים בשאלות אלה הולך וגדל ואחת ההשלכות הקשות לכך היא העמקת ההתבוללות".

בני: "הצבעת בצדק על האתגרים הבסיסיים של שתי הקהילות. אכן, מצד אחד, על מדינת ישראל מרחף איום קיומי פיזי מתמשך, ומצד אחר, היהודים בתפוצות, במאמציהם להשתלב בחברת הרוב, תלויים בקיומה של תרבות ליברלית. שתי מציאויות חיים קיומיות אלה מעצבות השקפות עולם שונות. יחד עם זאת, גם אתה אומר כי האתגר העיקרי בשתי הקהילות הוא כיצד להמשיך את הסיפור היהודי יחד; מה באמת חשוב כדי להישאר יהודי ומהו הדבר המגדיר אותנו. אתגר זה הוא בעיני המשמעותי ביותר, מפני ששני האתגרים הבסיסיים מקבלים מענה הולם, שעה שאתגר הזהות אינו פתור בשתי הקהילות כאחת.

לא אחת עולה הטענה, כי המרכיב החשוב בכינונה של זהות יהודית קשור בדת היהודית, אלא שגם דרכי ההתייחסות לדת ישראל שונות זו מזו בשתי הקהילות. ניתן לומר, כהכללה גסה, כי רבים בישראל מסתפקים בזהותם הישראלית כמייצגת גם את זהותם היהודית, ומבחינתם אין הבדל ביניהן. הדת היהודית, מבחינת רבים מהישראלים, היא הדת בצורתה האורתודוקסית, והיא נתפסת בעיניהם כיהדות האותנטית, גם אם הם עצמם אינם מאמצים אותה בחייהם האישיים. לעומתם, ישראלים רבים אחרים

מחפשים דרכים חדשות לכיטוי יהדותם, שיהלמו יותר את אורח חייהם ואת ההווה הישראלית. בישראל הולך ומתהווה זרם תרבותי מרכזי הרואה ביהדות מקור השראה לעיצוב זהותו, גם ללא מחויבות להלכה. מילוי החובות האזרחיות כמו השירות בצה”ל, נתפס אף הוא כחלק ממרכיבי הזהות הישראלית. אצל יהודים רבים בתפוצות לעומת זאת, הדת היהודית היא המרכיב היחיד המכונן את זהותם היהודית, אך הם תופסים אותה בגרסאותיה הליברליות. ההגמוניה הישראלית של הגרסה האורתודוקסית הרשמית דוחה ומקוממת אותם.

דומה שישראלים רבים שאינם מצליחים להבין את עולמם העשיר של יהודי התפוצות – אשר רגילים לתרבות פלורליסטית, אשר ישראל איננה במוקד חייהם ואשר יהדותם היא רק מרכיב אחד בזהותם, לצד זהותם האמריקנית למשל. אצל יהודים אלה, זהותם היהודית אינה תלויה בזיקתם לישראל; זוהי זהות שלמה, יהודית-אמריקנית. מנגד, יהודים אמריקנים רבים אינם מסוגלים להבין את חוויית הקיום המאיים של היהודים בישראל, בין אם מדובר באיום אסטרטגי, בגלי טרור רצחניים ומתקפות טילים על יישובים אזרחיים, או בחוויית השירות המסוכן בצה”ל הגובה מחירי דמים כבד של חיי צעירים רבים בשנים. רבים אינם תופסים את הפוליטיקה הישראלית כנגזרת מהיסטוריה של קיום מאיים ואינם מבינים את המחירים התרבותיים והערכיים הכרוכים במציאות החיים בישראל. בה במידה הם נמנעים מלתת לעצמם דין וחשבון על המחירים שהם עצמם משלמים במציאות חייהם, במטבע קשה של היחלשות הזהות היהודית, התבוללות מואצת ואובדן תחושת העמיות בקרב הדור הצעיר.

פערים עמוקים אלה אינם מבטאים השקפות עולם שונות בלבד, אלא הם מביאים גורמים מסוימים בכל אחת משתי הקהילות לראות בפעולות של זולתה, כפוגעים בערכים ובאינטרסים החיוניים ביותר שלה. כיצד, לדעתך נתן, אפשר באמת להתגבר על הפער הזה שהולך ומעמיק, לאור העובדה שמדובר באמת באינטרסים מנוגדים ובתפיסות שונות של המהות והזהות היהודית?”

נתן: “גם בתוך משפחה, טבעי שלכל אחד יש חיים שונים וכל אחד מפתח קריירה שונה. אבל במשפחה קודם כול מנסים להבין זה את זה; קודם כול זוכרים שאנחנו משפחה ולכן מוכרחים להשקיע מאמץ ורצון להבין זה את זה. לא חייבים להסכים; אם יש בסיס של קשר ואהבה, גם כשלא מסכימים מנסים להבין ואז לבדוק איפה אפשר לוותר ולעשות צעד זה לקראת זה, ומהו הבסיס לחיים משותפים. ביחסים בינינו לבין יהודי התפוצות, אני חושב שאין מספיק מאמץ, או שנעשה פחות ופחות מאמץ כדי להבין זה את זה. הרבה דברים שאנחנו בישראל מבינים כצורך קיומי בשביל לשרוד, היהודים בחו”ל תופסים כחוסר רגישות של ישראל כלפי העולם. ברגע שאין מספיק הידברות בנושאים אלה ואין מספיק הבנה, נוצר קצר. נרמה לי שיהדות התפוצות גם איננה רגישה מספיק לאתגר שיש לישראל, איך להמשיך להיות מדינה דמוקרטית שמגינה על זכויות כל אזרחיה בתוך מצב של מלחמה מתמדת. ברגע שלא נותנים מספיק תשומת לב או מספיק הבנה לצד השני, זה יכול להביא לסכסוכים גדולים מאוד. כאשר נוצרות הבנות שונות לגבי המטרה, זה עלול לפלג עד כדי סכנה אמיתית להמשך קיומנו כעם אחד. כך למשל, המאבק נגד אנטישמיות והמאבק בעד ביטחון מדינת ישראל – מה שמטבע הדברים אמור להיות גורם מחזק ומאחד – מתברר כנושא

שיכול גם לפלג. אני אוהב להביא כדוגמה מקרה שקרה לפני שנתיים, אשר מבטא היטב את העניין. באחד המפגשים בין חברי כנסת מישראל ליהודי ארצות הברית, מפגשים שאנחנו בסוכנות עודדנו מאוד כדי להפחית את הבורות כלפי חיי הקהילות, אמרה לנו רבה רפורמית: "אתם לא מבינים שאתם מפסידים אותנו. אנחנו לא יכולים לקבל שנהרגו שלושה בחורים ישראלים, שזה נורא וכולנו בכינו, אבל כאשר התגובה של ישראל זה להרוג 1,000 פלסטינים, אז אתם מפסידים אותי ועוד הרבה אנשים מהקהילה שלנו וחלק גדול של יהדות אמריקה". היו שם חברי כנסת מכל המפלגות, וכולם לא הסכימו אתה. הם זוכרים מה היה במלחמה שירו עלינו אלפי טילים. וכך ענה לה אחד מחברי הכנסת שנכח שם: "אם האלטרנטיבה היא להפסיד חיילים ישראלים או להפסיד אותך, אני מעדיף 'להפסיד' אותך". המקרה הזה מדגים בעיניי את הפער וחוסר ההבנה בין הצדדים.

חלקים גדולים שיושבים בתפוצות וחלקים גדולים שיושבים כאן לא מסכימים ביניהם. אבל המינימום הנדרש מאתנו זה לשבת ולדבר, לרצות להבין ולדעת – מהן הסיבות לכך שישראל החליטה לצאת למלחמה, מהן הסיבות שהיא משתמשת בנשק כזה או אחר. אני הייתי חבר בקבינט ביטחון, והייתי בוועדות בכנסת והיו בלי סוף דיונים, מה מותר ומה אסור ואני יודע שבמשרד ההגנה בארצות הברית מעולם לא היו דיונים מסוג זה. מה אפשר ומה אי אפשר ואת מי ספציפית מותר להרוג ומה אומר החוק. אם היה אפשר לחשוף אפילו חלק מהדיונים האלה לאותם יהודים בתפוצות שמודאגים מהנושא של זכויות אדם בזמן מלחמה, אני חושב שזה היה מאפשר להם להתחיל להבין. מאוד קשה לשכנע את שני הצדדים אפילו להתחיל לדבר.

מצד שני, בשביל יהדות אמריקה, פלורליזם זה ערך קיומי. זה מה שמאפשר להם לשרוד בתוך חברה ליברלית במשך מאות שנים – גם להיטמע עמוק בחיים האמריקניים וגם לשמור על חיים קהילתיים וזהות נפרדת. בישראל מבינים את זה בצורה חדר-ממדית. מהצד הישראלי יש בורות אדירה, גם של חברי הכנסת שמקבלים החלטות בלי להבין את משמעותן: דחייה של מחצית מהעם היהודי, כמו לדוגמה בנושא הגיור. בעיניי חוסר ההבנה ההדרית הוא המקור לסכסוך ואפילו הייתי אומר בצורה חריפה יותר – לסכנת הגירושין. יש הרבה מקום לדיאלוג, להבנה ולהסכמה אבל אי-אפשר להמשיך לחיות כאילו אנחנו משפחה אחת בלי לדבר, בלי להבין וכלי לקבל".

בני: "דיברנו על אתגרים, על פערים ועל מחירים, אך צריך לומר כי קיומה של מדינת ישראל מזמן לא רק קשיים ואתגרים ליחסי ישראל ויהודי התפוצות; בשאלת מקומה של ישראל בעולמם של היהודים טמון גם פוטנציאל חיובי עצום. השאלה היא באיזו מידה יהודי ישראל והתפוצות מזהים פוטנציאל זה וכיצד מממשים אותו. קיומה של ישראל מהווה הזדמנות לתחייתה והתחדשותה של ציוויליזציה יהודית בכל ממדי הקיום של הקולקטיב היהודי. זו משימה היסטורית ואחריות גדולה כלפי ההמשכיות של התרבות היהודית, שיהודי התפוצות והישראלים צריכים להיות שותפים אקטיביים בה.

מדינת ישראל היא פרי השאיפות והמאמץ הקולקטיבי המשותף של העם היהודי. מבחינה זו, המדינה, כיצירה של הקולקטיב, המשקפת את ערכיו ואת שאיפותיו. היא איננה מכשיר פוליטי בלבד אלא היא בעלת משמעות תרבותית-ערכית. אנו מרבים

לדבר על כך שישראל היא 'מדינת העם היהודי' – באיזה מובן היא אכן כזו? מה המשמעות המעשית של קביעה זו, בנוסף על ביטוייה בחוק השבות?”

נתן: ”קודם כול, מבחינה טכנית או חוקתית, עצם האמירה שישראל היא ביתו של העם היהודי ועצם קיומו של חוק השבות – יש בזה אמירה חזקה וחשובה מאוד. המשמעות של זה היא שמדינת ישראל שייכת לכלל יהודי בעולם! כל יהודי שמחליט שהוא רוצה להיות אזרח ישראל, לא בית משפט ולא נשיא ולא ממשלה יכולים לעצור אותו, אלא אם כן הוא פושע נמלט.

אך מעבר לאמירה הטמונה בחוק השבות, במדינת ישראל יש, יותר מכל מקום אחר בעולם, הרבה יותר אנרגיה יהודית, הרבה יותר תוכן יהודי, הרבה יותר יוזמה יהודית. וזה טבעי, כי אתה משוחרר להיות יהודי. אני מכיר מקרוב את משמעות ההרגשה העמוקה, שאתה מצטרף לסיפור היהודי בלי שום סייגים, בצורה משוחררת.

מה זה למעשה 'תגלית'? מביאים יהודים שהקשר שלהם לזהות היהודית נחלש, שהאנרגיה היהודית שלהם והמעורבות שלהם בסיפור היהודי נחלשו, וברגע שהם באים לישראל, אפילו בלי לצפות את זה, הם נטענים מיד באנרגיה, בקשר. זאת אומרת, המדינה היהודית הופכת למעין מנוע, מטען אנרגיה. היא לא רק הלב של העם היהודי שבמשך אלפיים שנה התפללנו אליו, כמהנו אליו; היא המנוע של החיים היהודיים היום. מבחינה זו, ישראל היא אכן המרכז.

עכשיו, כל פוליטיקאי מתעקש להגיד שישראל היא בית לכל יהודי. אבל בשביל שהיא תהיה באמת בית, חייבים לדאוג שכך יהיה. שיקבלו כל יהודי כפי שהוא. הבעיה מתחילה ברגע שאומרים, "זה בית, אבל אתה צריך להיות בדיוק כמונו. אתה צריך לקבל את התנאים שלנו". אם זו הגישה, זה כבר פחות בית.

כשאומרים ליהודי רפורמי, "אנחנו מאוד רוצים אותך. אבל בלי הרבנים שלך, בלי התפילות שלך, וכדומה" – הוא לא ירגיש כאן בבית. וכאן מתחילה הדילמה. האם אנחנו באמת מאמינים שישראל היא בית לכל יהודי?”

בני: "האם אתה רואה אפשרות, בתנאים הפוליטיים והדמוגרפיים של החברה הישראלית, שנתקדם לקראת מצב כזה שנקבל כל יהודי כפי שהוא, לנוכח תהליך ההקצנה הדתית בציונות הדתית והעוצמה הגוברת של המפלגות החרדיות?"

נתן: "כן. תראה, שום דבר לא ישנה את עמדות המפלגות החרדיות ואין לי הרבה ביקורת עליהן. זו האידיאולוגיה שלהן, והחרדים מצפים מהמנהיגים שלהם לפעול נגד מי שאינו יהודי אורתודוקסי על פי הגדרתם. אני מאוד לא מסכים איתם, אבל לפחות הם לא משחקים משחק כפול.

הבעיה שלי היא עם הרוב הדומם, או עם מפלגות מרכזיות ציוניות, ליכוד ועבודה ואחרות, שלא חושבים כמו החרדים, שצועקים מעל כל במה שישראל היא בית לכל יהודי, אבל הנושא הזה כלל לא נמצא אצלם בסדר העדיפויות – לא בעדיפות שנייה ולא בעדיפות שלישית וגם לא בעדיפות רביעית, ובגלל זה הם מוכנים 'למכור' את הנושא הזה למפלגות חרדיות, תמורת כל דבר – תמורת אוסלו, תמורת ארץ ישראל שלמה, וגם תמורת דברים הרבה פחות חשובים. ומה נשאר מאוסלו? מה נשאר מארץ

ישראל השלמה? אבל הוויתורים שנעשו בעניין זה, ושמשכימים להיעשות כל הזמן למען נושאים אחרים, המחיר שלהם גבוה מאוד.

הצד האופטימי של המצב הוא שרוב הישראלים, מלבד החרדים, בעצם מסכימים עם העמדה שמקבלת כל יהודי, ואם הבעיה שלנו היא חוסר הבנה וחוסר ידע וחוסר מודעות לחשיבות הנושא לעתידו של העם היהודי – אז לפחות אנחנו יודעים מה צריך לעשות: לעבוד.

כאמור, אני לא אנסה לשנות את האידיאולוגיה של החרדים ואני גם לא רוצה לעשות זאת. אבל אנחנו צריכים לזכור שהם המיעוט ויחד עם זה שצריך לכבד את דרך חיים, לא צריך לאפשר להם להשפיע על עמדות הרוב.

בני: "אני רוצה ברשותך להתייחס לפלח חשוב של העם היהודי, שאתה בוודאי מרגיש קרוב אליו. בעשורים האחרונים הייתה הגירה גדולה מאוד של יהודים דוברי רוסית מברית המועצות לשעבר. כמיליון איש עלו לישראל, ומספר דומה היגרו לארצות הברית ולקנדה וכמה מאות אלפים היגרו לגרמניה. כיצד אתה מאפיין את הקהילה דוברת הרוסית בעולם ובישראל, ומהו מקומה ותפקידה בפסיפס היהודי הגלובלי, בהתחשב בגודלה ובעוצמתה התרבותית, האינטלקטואלית, המקצועית וכדומה?"

נתן: "ראשית צריך להבין שאנחנו כבר בדור השני של ההגירה, והבנים של מי שהיגר לישראל, לאמריקה, לגרמניה, לאוסטרליה או לקנדה, כבר נטמעו בתרבות ובסגנון של אותן קהילות קולטות. אבל בדור הראשון יש בוודאי מכנה משותף אדיר. מדובר ביהודים שהתבוללו בממדים שאינם ידועים במערב, כי במערב חושבים שהתבוללות זה שאחרי בר מצווה הילד לא חוזר יותר לבית הכנסת. אבל כאן מדובר ביהודים שבכלל לא יודעים מה זה בית כנסת, מה זה ברית מילה או בר מצווה. כלומר, מעבר לבעיית נישואי התערובת שהייתה גדולה מאוד, במיוחד בשנים הסובייטיות, ושקיימת בשיעור גבוה בקרב היהודים בתפוצות בכלל – ברוסיה הבעיה הייתה ניתוק מוחלט של היהודים מהדת, מהמסורת, מהזהות. הדבר היחיד שאיחד אותם היה האנטישמיות. וכיום, כתוצאה מזה שחזרנו לאפשרות להיות חלק מהעם היהודי, אז מצד אחד, בית הכנסת או מוסדות מסורתיים של קהילה עדיין לא תופסים חלק גדול בחיים, אבל מצד אחר, הם ערניים מאוד לנושא של התנגדות לאויב, למאבק נגד אנטישמיות, לביטחון ישראל. ומפני זה אפשר לראות תופעה מעניינת למדי, שיהודים יוצאי רוסיה בארצות הברית אמנם מתבוללים יותר ומגיעים לבית כנסת הרבה פחות, אבל בהפגנות למען ישראל הם הרוב! ובעמדות פוליטיות כלפי ישראל הם חד-משמעית לא עם הקהילה האמריקנית הליברלית.

בכל המשבר סביב טראמפ, כאשר חלקים גדולים של יהדות אמריקה מתנגדים לו נחרצות, דוברי הרוסית בקהילה האמריקנית תומכים בו. פגשתי קבוצה שלהם בסן פרנסיסקו שאמרו לי, "כולנו הצבענו טראמפ, אבל אנחנו לא יכולים להגיד את זה בקול, כי אז לא יהיו לנו שום קשרים עם הקהילה היהודית". והם כמוכן הצביעו לטראמפ לא בגלל הדברים הגזעניים והשליליים שהוא אמר או עמדותיו נגד הגירה וכדומה, אלא רק בגלל התמיכה שלו בישראל.

אז מצד אחד, לקהילה הזאת יש אפשרות לשחק תפקיד מאוד חשוב בחיזוק הקשר בין ישראל לקהילות התפוצות. ומצד שני, אתגר ההתבוללות שם גדול אפילו יותר כי

מוסדות שקיימים בתוך הקהילות היהודיות לא תמיד עובדים בשבילם או מתאימים להם. חשוב לעודד בניית מוסדות שבהם הם ירגישו בנוח ושיקבלו אותם כחלק מהעם היהודי”.

בני: “נחזור לשאלת הצינונות. מאז הקמת המדינה גדלה אוכלוסיית ישראל פי עשרה. מיליוני יהודים עלו לישראל במשך שבעים שנות קיומה, גם מתוך מצוקה ולא רק מתוך להט רעיוני. האתוס הצינוני, שלפיו עלייה לישראל היא ערך, היה מקובל גם על מי שלא בחרו לעלות. החיים מחוץ לישראל נתפסו כחיים בגלות, שאין בהם הצדקה. גם בקרב מי שראו בגלות שליחות או מצב רצוי, העלייה לישראל נתפסה כמעשה אידיאלי של מימוש חזון הגאולה. ואולם ברבות השנים, אתוס העלייה הלך ודעך בתודעה ועמו השתנתה השפה. ה’גלות’ הפכה ל’תפוצה’, ו’התפוצה’ הפכה ל’קהילה יהודית גלובלית’, World Jewish community או Global Jewish community. וכך אנו מוצאים היום ‘הדות אמריקנית’, ‘הדות צרפתית’ וכיוצא בזה. התקינות הפוליטית היהודית היום כבר אינה מקבלת שיח של ‘גלות’, ‘עלייה’, ‘ירידה’. אנחנו בעידן של ‘פוסט גלות’; פוסט השימוש במונח ‘גלות’. מהי ציונות עכשווית בעיניך?”

נתן: “אני מכיר היטב את הנוסטלגיה הזאת, שכל עולה אומר, העלייה שלנו הייתה אידיאולוגית והעלייה הנוכחית חסרת אידיאולוגיה, כמו במערכון הידוע של ‘לול’. אז אומרים, נו!

נכון שאני מייצג עלייה של אנשים שהיו מוכנים למסור את נפשם וללכת לבית סוהר כדי לעלות לארץ, אבל אני חושב שבכל העליות ובכל התקופות, היה תמיד מספר קטן מאוד של אנשים שהיו מוכנים ללכת לבית סוהר כדי לעלות – ובוודאי חשוב שיהיה גרעין אידיאולוגי שיפעיל את כל המנגנון – אבל אם מסתכלים על המסות, על העליות הגדולות שבאו אחרי השואה והמחנות, אחרי קום המדינה ממדינות ערב או מרומניה, וכמובן המסה הגדולה שהגיעה מברית המועצות – זו מהות הצינונות, כאן התחולל השינוי המשמעותי. אז מה אם אנשים רצו לשפר את תנאי חייהם או לברוח ממוות בארצם? ככה פועלת ההיסטוריה. לא כל הצרפתים היו מוכנים ללכת לגילויטינה למען זכויות אדם. נכון שההיסטוריה נכתבת על ידי בעלי האידיאולוגיה החזקה, אבל השינוי מתרחש רק על ידי המסות, ובשביל להביא מסות, צריך ליצור תנאים שביאו לכאן את האנשים. מבחינה זו, אין שום הבדל בין העלייה הראשונה שנמלטה מהפוגרומים ברוסיה ב־1881 לבין העליות של היום”.

בני: “אני מדבר על התודעה. בהכללה, השיח על ‘עלייה’ לא מקובל היום בקרב יהודי התפוצות. מסתייגים ממנו מאוד ורואים בו ביטוי שיפוטי ומתנשא. יש כמובן הבדל בין אירופה לבין אמריקה הלטינית וארצות הברית, אבל אפילו בישראל, לא מדברים עוד על ‘ירודים’ בזלזול כמו שרביץ כינה אותם ‘נפולת של נמושות’. היום מדברים על ‘רילוקיישן’. זאת אומרת, השיח השתנה בהתאם להתייחסות לאתוס הצינוני, והשאלה היא, מהי ציונות כיום?”

נתן: “אני חושב שטוב מאוד ששיח משתנה, כי כשהאוכלוסייה גדלה פי עשרה, אנחנו כבר לא מדברים על גרעין קטן של אידיאולוגים שמקימים קיבוץ של ‘השומר הצעיר’, או של בני עקיבא; אנחנו מדברים על איך למשוך את העם כולו, ואז משתחררים

מסטיגמות אידיאולוגיות, כמו למשל, שיהודי טוב זה רק יהודי שעולה לארץ; ומשתחררים מראייה צרה, שרק מי שהוא חלק מאידיאולוגיה שלנו הוא בצד הנכון של ההיסטוריה. הסתכלות מורכבת ולא-סטריאוטיפית היא חלק מהתבגרות של העם ואנחנו חייבים להסתכל בצורה הרבה יותר רחבה על העם כולו.

אינני מסכים עם הקביעה שבעבר השיח של העלייה היה מקובל יותר בעולם, אולי זה נכון רק לישראל. כשאנשי הקהילה היהודית באמריקה ניהלו משא ומתן עם בני גוריון, הם אמרו לו: "אתה לא תגיד לנו לעשות עלייה, ואנחנו נעזור לך". התורמים הכי נדיבים לישראל, הפחד הגדול ביותר שלהם היה שהילדים שלהם יעלו לארץ. אני אישית מכיר כמה בתים יהודים באמריקה שאנשיהם היו ממובילי המאבק למען יהודי ברית המועצות, אך ברגע שהילדים שלהם, כתוצאה ממאבקם, החליטו לעלות לארץ, עבורם זו הייתה טרגדיה.

דווקא היום, הדיבור על עלייה הוא הרבה יותר חופשי. 'נפש בנפש' הצליחו להפוך את הדיון על העלייה לנושא לגיטימי בתוך הקהילה, בתוך הפרציה היהודית, שתמיד תמכה בישראל, אבל לא רצתה שום דיון על עלייה. היום זה לא ככה ומבחינה זו, היום הדיון הרבה יותר חופשי.

היום העלייה גדלה והמאפיין החשוב שלה הוא, שיש יותר הבנה שהעלייה לישראל איננה בשל היותה 'מקלט'. לא עולים רק מפני שבורחים מפוגרום; עולים כי ישראל היא מקום שיכול לתת איכות חיים יהודית. על זה המאבק היום כי קשה יותר לשכנע אנשים לעשות עלייה בלי הצורך במקלט".

בני: "גם כשמדובר בצרפת למשל?"

נתן: "בצרפת התחילה עלייה גדולה בעקבות עליית האנטישמיות והפיגועים נגד יהודים, אבל עכשיו היא הצטמצמה מאוד, בגלל מחירי הדירות ויוקר המחיה בארץ ומפני שלא מכירים בדיפלומות שלהם. אז אם יהודי צרפת מחפשים מקלט – גם לונדון יכולה להיות מקלט, וגם מונטריאול ואוסטרליה. אמנם אפשר לטעון שמבחינה היסטורית, ליהודים הכי בטוח בישראל, כי מי יודע מה יהיה מחר באנגליה או בקנדה, אבל אנשים מקבלים החלטה על החיים הספציפיים שלהם, וקשה לנפנף בטיעון שישראל היא מקלט כשיש עוד מקלטים אחרים בעולם. כוחה של ישראל אינו בזה שהיא מקלט, אלא ביכולת שלה לתת איכות חיים יהודיים שאף מדינה אינה יכולה לתת".

בני: "אבל היכולת בפועל להציע איכות של חיים יהודיים תלויה במעשינו ובמחדלינו בתחום זה. הדברים אינם מתרחשים מעצמם וכאן אכן נדרשת הכרעה פוליטית ועשייה ציבורית וחינוכית מעצבת תרבות וזהות. שאלת טיבה ומהותה של הזהות היהודית הייתה מאז ומעולם שאלה מורכבת. האם היהדות היא לאום? דת? תרבות? בחברה הפתוחה בארצות המערב, כאשר יהודים נהנים מאזרחות ומתנאי שוויון מלאים, רבים תופסים את עצמם כבעלי זהות לאומית של מדינות מושבם: 'אמריקנים-יהודים', 'צרפתים-יהודים' וכיוצא בזה. ונשאלת השאלה, אם יהודי שהוא אמריקני בלאומיותו, ואינו בעל אמונה דתית או זיקה למסורת דתית, והוא אינו סובל ברוח השם מגילויי אנטישמיות בסביבתו – מה טיבה של זהותו היהודית? ומן הצד השני, ישראלי חילוני

אשר מסתפק באזרחותו הישראלית ואינו נוטל אחריות לתוכן היהודי של זהותו – מהי זהותו היהודית?

כיצד אתה רואה את עתיד הזהות היהודית של יהודים, הן בתפוצות והן בישראל? ושמה אנו עדים לצמיחתן של זהויות יהודיות חדשות, בעלות מאפיינים שלא הכרנו בעבר?”

נתן: “שאלת הזהות היהודית היא אכן שאלה בסיסית – מיהו יהודי? הניסיון להפריד בין הלאום לבין הדת הוא ניסיון מסוכן. הסיפור של העם היהודי כורך לאומיות ודת זו בזו ללא הפרד: מאברהם אבינו דרך יציאת מצרים ועד גלות ראשונה ושנייה, תמיד הלאום והדת היו שלובים חזק זה בזה. בעיניי, עומק הזהות ועוצמת הזהות נרכשים דרך ההזדהות של האדם עם הסיפור של העם היהודי. דרך התחושה שלו שהוא חלק מהסיפור הגדול. לכל אחד יש דגש שונה וכל אחד מגיע לישראל מסיבות שונות – אם מתוך זהות דתית, אם מתוך זהות לאומית, אם מתוך מאבק באנטישמיות ועוד. לכל אחד יש סיפור כל כך מרתק, מעניין, שמצטרף יחד לסיפור הרחב. בכל משפחה, בכל דור, חלקים שונים של הזהות משחקים תפקיד.

עכשיו, המאמץ של בן גוריון ליצור ‘יהודי חדש’, בא כמענה להשפלה של היהודים במשך אלפיים שנות גלות, שבהן הם היו חסרי שליטה על חייהם, תלויים באחרים. אולי בתקופתו היה צורך בראייה הרומנטית הזאת כדי לעמוד נגד כל העולם וכדי לבנות את מדינת ישראל. אבל יש בזה סכנה אדירה, כי ‘יהודי חדש’, ישראלי חסר שורשים, אין לו שום סיכוי לשרוד. אני מעדיף תמיד לחזור להרצל שאמר, “כמו שמעבירים פרחים בחממה, עם כל השורשים שלהם, ככה אנחנו נביא יהודים מאנגליה ויהודים מצרפת, עם כל הדברים הטובים”. אני זוכר שכשהקמנו את מפלגת ‘ישראל בעלייה’, הכנסנו את האמירה הזאת למצע שלנו, כי המאמץ להפוך אותנו מיהודים שבאו מרוסיה ל‘יהודי חדש’ בלי שום רקע, היה נגד הטבע האנושי. נדמה לי שהיום החברה שלנו חזרה הרבה יותר לתוכנות של הרצל”.

בני: “הרבה פעמים מייחסים לבן גוריון איזו מגמה של התנתקות מהשורשים היהודיים הקלאסיים, של התנ”ך, של ההיסטוריה, של הספרות היהודית, של ההגות היהודית. ואני סבור שעושים לו עוול בעניין הזה, כי בן גוריון היה ‘נביא’ בן זמננו, שדיבר בפאתוס של נביאי ישראל, שדיבר על חזון נביאי ישראל, שדיבר על הצורך שלנו להמשיך את היהדות העתיקה. כמו למשל בציטוט הבא:

האמונה והאדיקות בעליונות הרוח, ליוו העם היהודי במסעו ההיסטורי הארוך, ממעמד הר סיני ועד מלחמות ישראל בימינו. עם חתימת התנ”ך, נפסקה הנבואה אבל לא נסתלקה השכינה. העם ניתק מעל אדמתו והלך בגולה וחזונו המשיחי ליווה אותו בכל נרדיו, וקול אלוהים הוסיף לצלצל באוזניו. וקול אלוהי זה מדבר לאדם בימינו, כאשר דיבר לפני שלושת אלפים שנה. יש סבורים שהקול בא מן השמיים ויש אומרים שהוא בא מן הלב. חשוב הקול ולא הוויכוח על מקום מוצאו.¹

1 דוד בן גוריון, **נצח ישראל**, תל אביב 1954, עמ' 174 ועמ' 27. וראו דיון רחב על כך במאמרי בנימין איש-שלום, 'תאולוגיה של ריבונות: יהדות על פרשת דרכים?', **אקדמות**, ל (שבט תשע"ה), עמ' 147-169.

נתן: "אני ממש נהנה משפתו היפה של בן גוריון ובטח שאני מסכים מאוד עם דבריו, שלא חשוב המקור, חשוב הרעיון. אני כתבתי בבית הסוהר, שאני לא יודע אם הקדוש ברוך הוא בחר בנו או שאנחנו בחרנו בקדוש ברוך הוא, אבל אני יודע שכולנו נוצרנו בצלם אלוקים וזה מה שחשוב. ברגע שאנו מסכימים על זה, כל הנושא של זכויות אדם ברור כשמש.

והלואי, הלואי שהמנהיגים שלנו היו מדברים בשפה של בן גוריון ומשתמשים בדמויות התנ"כיות כמודל, כמו שהוא עשה. בן גוריון, כמו סוציאליסטים אחרים מראשית הציונות, גדלו בכית יהודי ובית הכנסת לא היה בשבילם דבר עוין. הם דיברו תנ"ך ולא פחדו מהדתה כמו היום. יחד עם זה, מה לקח בן גוריון מהמסורת? מה לומדים בבתי ספר של העם היהודי במדינת ישראל? למדו על דוד המלך שהיה לוחם, על המכבים שנלחמו, ואחר כך על אלפיים שנות השפלה, שהסתיימו כשקמה מדינת ישראל. דילגו על כל שנות היצירה וההתגבשות של העם היהודי בגלות, מחקו את ההיסטוריה. כשהייתי בכרית המועצות הגיעה אלינו הסדרה 'עמוד האש' ומה יש בה? איך הציונים הצילו את עם ישראל כשהפסיקו להיות כנועים והתחילו להילחם על השחרור. הדור של בן גוריון היה כמובן דור של ענקים, אידיאליסטיים, שהיו קשורים ליהדות, אך הממשיכים שלהם כבר התנתקו, וזה מפני שהם קיבלו החלטה מה חשוב ומה לא חשוב בהיסטוריה שלנו, החלטה שנבעה מתפיסת 'היהודי החדש'. ואני אומר שלא היה צריך ליצור יהודי חדש; צריך יהודי ממשוך".

בני: "האמירה הזאת צריכה באמת לאתגר גם אותנו, כאן בישראל, וגם את היהודים בתפוצות. איך בתנאים האלה, אתה מצליח להמשיך לקיים את הזהות היהודית. כלומר, גם בארצות הברית, כשהמגמה היא כפי שאמרת, השתלבות והיטמעות, ולכן מתפתחת הנטייה לליברליזם ולפלורליזם – איך שומרים על זהות יהודית פרטיקולרית יחד עם אימוץ לאומיות אמריקנית? ואיך יוצרים בארץ יהדות אשר יחד עם אופייה הלאומי תהיה גם קצת יותר אוניברסלית באופייה? זאת שאלה לא פשוטה, איך בעולם כזה של גלובליזציה תרבותית אפשר לשמר ואפילו להצדיק זהות פרטיקולרית?"

נתן: "זו לא רק שאלה לא פשוטה; זו שאלה שאין עליה תשובות. המתח בין זהות וחופש הפך להיות היום אקוטי. העולם הרי מפולג היום לשניים: יש עולם מערבי שהחליט כבר במשך שני דורות, שלמען חופש צריך לוותר על הזהות; ויש עולם אחר, נאמר המזרח התיכון, שברור לו שזהות קודמת לחופש. ויושב לו העם היהודי במזרח התיכון ומתעקש להיות מדינה דמוקרטית ששייכת לעולם החופשי ומתעקש להיות מדינה יהודית השומרת על ייחודיות ונבדלות. למעשה, העם היהודי ממשוך במאבק הנצחי שלו, שזהות וחופש הולכים זה עם זה ולא זה כנגד זה".

בני: "אבל האם זה אפשרי גם ביהדות ארצות הברית? כי לכאורה, כאן בארץ שתי המגמות האלה עולות בקנה אחד, מפני שאנחנו נמצאים בתנאים של ריבונות, של מדינה. אבל שם, כשלמעשה הם מיעוט לא ריבוני, איך אפשר להצליח, אם בכלל

יש עניין בזה, לשמר בזהות שלך היבטים פרטיקולריים בשעה שאתה רוצה להשתלב בסביבה?”

נתן: ”יש אכן כאלה שלא מעוניינים והם מתבוללים ויש כאלה שבחרים בהסתגרות, כמו המובלעות של סאטמר ונטורי קרטא, אבל באמצע יש כאלה שמחליטים שהם לא מתבוללים; שהם רוצים להיות חלק בתוך הסיפור היהודי, ויחד עם זה רוצים להיות פעילים ומעורבים בתוך החברה האמריקנית. זה הרוב המכריע של היהודים. ואין להם ברירה, אז הם צריכים להמשיך את המאמץ הנצחי של היהודים. גם בישראל צריך כל הזמן להשקיע מאמץ זה. מצד אחד יותר טבעי לנו להיות יהודי דמוקרטי, מצד שני אנו נאבקים זה בזה בשאלה מה המשמעות של היות יהודי. ואנו עושים הרבה טעויות, הרבה הגזמות, לשני הכיוונים.

אבל זה, אני חושב, גם סוד הישרדותו של העם היהודי. מתי הפכנו לעם? כשיצאנו ממצרים. כלומר, כשקיבלנו זה לצד זה חופש וזהות. ומאז אנחנו כל הזמן ממשיכים להילחם – אלה שלא מתבוללים ולא מושמדים – ממשיכים להיאבק איך להחזיק את זה ביחד. כולנו אומרים ‘אנחנו אור לגויים’, אבל לכל אחד יש הבנה אחרת למה הכוונה. אחד אומר שצריך רק ללמוד תורה, שני אומר, שצריך לבנות מדינה. אני חושב שהמסר שלנו לעולם, האור שלנו לגויים, זה שאפשר ורצוי להיות גם וגם – גם חופש ואוניברסליות וגם זהות ופרטיקולריות. ובה אנחנו תורמים לאנושות.

זה היה גם האתגר הגדול שלנו כברית המועצות, כשהייתי עצמי מעורב בשתי תנועות – התנועה לזכויות אדם והתנועה הציונית. משני הצדדים אמרו לי “תבחר ביניהן”, ואני אמרתי “איך אני יכול לבחור? אני פעיל בזכויות אדם רק בגלל שקיבלתי כוח להיות אדם חופשי. ומאפה קיבלתי כוח? מהלאומיות שלי”. כל עוד לא הייתה לי לאומיות, הייתי יהודי מתבולל, רציתי רק לשרוד. לא היה לי כוח להילחם על שום דבר. רק ההתקרבות לתנועה הציונית וליהדות נתנה לי כוח. אם אתה רוצה לתרום לעולם ולתקן את העולם, אתה צריך כוח. והכוח בא מהשורשים שלך.”

בני: ”זה מביא אותי לשאלה האחרונה. אתה עסוק בימים אלה בכתיבת ספר חדש, מעין פרספקטיבה מסכמת של מסכת חיים שלמה, אף כי אתה עדיין בעיצומה של העשייה והיצירה. האם תוכל לספר מה עניינו של הספר? מה אתה מבקש לומר באמצעותו?”

נתן: ”בספר שאני כותב כעת אני משווה בין שלוש תקופות משמעותיות בחיי, כל אחת בת תשע שנים: תשע שנות המאבק לעלייה והחיים בבית הסוהר הסובייטי; תשע שנים בממשלת ישראל ונקודת המבט על העם היהודי מתוך הממשלה; ותשע שנים כיושב ראש הסוכנות, שבהן נקודת המבט על העם היהודי כמעט הפוכה. מעניין אותי להשוות שלוש פרספקטיבות אלה על העם היהודי מנקודת מבטי וחיי.”

בני: ”ומה המסקנה מההשוואה הזאת?”

נתן: ”את המסקנות שאסיר לספר. אני יודע שיש תמיד פיתוי לקרוא את העמוד האחרון ואז להחליט אם כדאי לקרוא...”

בני: ”תודה רבה נתן, ובהצלחה!”